

ПРИНЦИПОВІ ВІДМІННОСТІ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ ВІД ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Обґрунтовано шляхи та засоби адаптації освіти України до європейського освітнього простору. Визначено об'єктивні чинники проблеми якості освіти в Україні. Виокремлено принципові відмінності системи освіти України від вимог європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: державна політика, освітній простір, прогнозований попит, система управління, чинники, якість освіти.

Обоснованы пути и средства адаптации образования Украины к европейскому образовательному пространству. Определены объективные факторы проблемы качества образования в Украине. Выделены принципиальные отличия системы образования Украины от требований европейского пространства высшего образования.

Ключевые слова: государственная политика, образовательное пространство, прогнозируемый спрос, система управления, факторы, качество образования.

Ways and means of adapting the educational system of Ukraine to the European educational space are explained. Objective factors of the problem of quality of education in Ukraine are determined. Principle differences of the Ukrainian system of education and the requirements of European space of higher education are defined.

Key words: state policy, educational space, predicted demand, administrative system, quality of education.

На теперішній час відсутня система державного розподілу випускників ВНЗ, а підприємства й організації самостійно визначають свою кадрову політику, яка ніяк не пов'язана зі змінами на ринку праці, і тому існує постійна загроза безробіття для молодих фахівців, що закінчують ВНЗ. Сьогоднішні випускники ВНЗ стають однією зі слабо захищених у соціальному відношенні груп населення.

Незважаючи на прийняття Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю» від 4 листопада 2004 року № 2150-І, проблему на теперішній час не вирішено, оскільки норми закону зорієнтовано не на упередження збиткової, надлишкової та неякісної підготовки кадрів, а навпаки, на зростання прихованого безробіття та низькопродуктивної зайнятості.

Аналіз останніх наукових досліджень

Наукові основи управлінської діяльності керівників закладів освіти вивчали Є. С. Березняк, В. І. Бондар, Ю. В. Васильєв, В. І. Зверєва, Л. І. Даниленко, Г. В. Єльнікова, Л. М. Калініна, Ю. К. Коннаржевський, М. І. Кондаков, Н. М. Островерхова,

В. І. Маслов, В. С. Пікельна, Н. С. Сунцов, М. І. Сметанський, Р. Х. Шакуров, Т. І. Шамова та ін.

Постановка завдань:

- обґрунтувати шляхи та засоби адаптації освіти України до європейського освітнього простору;
- визначити об'єктивні чинники проблеми якості освіти в Україні;
- виокремити принципові відмінності системи освіти України від вимог європейського простору вищої освіти.

Результати

Колишня система навчання, що майже цілком визначалася навчальними планами і державним замовленням на фахівців, могла існувати тільки в рамках централізованої державної системи і вже не відповідає мінливим умовам ринкової економіки.

В умовах ринкової економіки збереження централізованої і регульованої державою системи освіти втрати, які зумовлені тим, що випускники не затребувані на ринку праці, будуть накладатися на інтелектуальний потенціал країни і можуть бути пролонговані на багато років уперед. В остаточному підсумку вони можуть позначитися на національній безпеці країни. Тому у випадку систематичних помилок у методології управління

якістю освітнього процесу втрати можуть бути більш вагомими [1, с. 313].

Тому в даний час ВНЗ потрібно вчитися прогнозувати попит на фахівців того або іншого профілю на п'ять-десять років уперед і відповідати на нього змінами в навчальних планах і програмах.

Міжнародний досвід функціонування вищої освіти в ринкових умовах показує, що в країнах Європейського співтовариства принципово інші основа і засади функціонування вищої школи. Це обумовлено тим, що надання освітніх послуг і необхідність задоволення особистих потреб в освіті можливі лише через ринок освітніх послуг, який сприяє підвищенню рівня гнучкості, безперервності і мобільності у системі вищої освіти. Реалізація цих властивостей для вітчизняної системи вищої освіти має бути пріоритетною. Вона має забезпечити реалізацію фундаментальних принципів її функціонування:

- створення єдиних європейських стандартів вищої освіти, що базуються на трьох рівнях знань (бакалавр, магістр, доктор);
- розроблення загальних критеріїв оцінювання якості освіти;
- введення трансферно-накопичувальної системи освітніх кредитів;
- взаємного визнання країнами ЄС дипломів європейських ВНЗ («Конвенція про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в Європейському регіоні», Лісабон, 1997 рік. В Україні ратифікована в 1999 році [Law, 1273-XIV, 03-Дес-1999]) [3, с. 4].

Метою Європи є досягнення найбільш динамічної у світі економіки (Лісабонська стратегія), заснованої на знаннях. Європейська вища освіта має продемонструвати, що якість освітніх програм і сертифікації враховується всерйоз і методи гарантії і прояву цієї якості знаходяться на належному рівні.

Однією з умов ринкової конкурентоздатності результатів діяльності вищого навчального закладу є наявність у неї системи якості, що відповідає загальноновизнаним вимогам.

Якість вищої освіти є основою створення європейського простору вищої освіти (ENQA – найбільш авторитетна європейська організація, що є основним органом, який координує роботу зі створення системи гарантії якості вищої освіти в рамках Болонського процесу) [5, с. 58].

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час. Висунення проблеми якості на перший план визначається низкою об'єктивних чинників:

- по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни і її глобальної економічної конкурентоспроможності;
- по-друге, якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці;

– по-третє, специфіка управління якістю освіти полягає в тому, що управління діяльністю людини, яка є об'єктом педагогічного впливу, здійснюється через його психічну діяльність, внаслідок чого навчання несе в собі високу міру невизначеності.

В умовах глобалізації освіти, появи транснаціональної освіти і потужних корпорацій, які її забезпечують, якість стає чинником, що визначає саму можливість існування того чи іншого навчального закладу незалежно від форми власності.

Політика щодо якості освіти, професійної підготовки і сертифікації фахівців спрямовується на досягнення оптимального ступеня упорядкування педагогічної діяльності з врахуванням особистісних, соціальних, економічних і державних потреб та інтересів акціонерів освіти.

Підвищення рівня відповідальності освіти вимогам сучасності й реалізації освітянської політики щодо якості можливе тільки з урахуванням функції сучасної школи як соціального інституту. Його функція проявляється в оновленні соціальних цінностей і норм за рахунок відпрацювання нових та адаптації прогресивних цінностей зі світового освітнього досвіду, адекватних соціально-історичним умовам України [4, с. 83].

Для вирішення проблем якості освіти за кордоном останнім часом спостерігається зростання застосування стандартів ISO серії 9000 для побудови і сертифікації систем управління якістю надання освітніх послуг [6, с. 59].

З упровадженням в нашу економіку міжнародних стандартів ISO серії 9000 зросли вимоги до підготовки кадрів. Це спричинило необхідність у сертифікації якості діяльності освітніх установ, у тому числі вищих навчальних закладів, і сприяло розвитку менеджменту якості – однієї зі складових менеджменту вищого навчального закладу. Розвиток теорії менеджменту якості спрямований на досягнення результатів, відповідно до цілей в галузі якості надання освітніх послуг, та задоволення різноманітні потреби, очікування і вимоги особистості, суспільства і держави, а також вищих навчальних закладів, які є самостійними зацікавленими сторонами. Цілі в галузі якості доповнюють інші цілі ВНЗ, що пов'язані з розвитком, фінансуванням, рентабельністю тощо.

Менеджмент якості ґрунтується на концепції, в якій йдеться про застосування:

- принципів моделі ділової досконалості European Foundation for Quality Management (EFQM);
- вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000.

Запровадження стандартів ISO відбувається складно. Це зумовлено тим, що система освіти України в даний час являє собою поки що певний конгломерат із характерними рисами як старої радянської системи, так і нової для України, європейської, англо-саксонської системи освіти, упровадження якої зумовлено виконанням рекомендацій Болонської декларації і переходом економіки України на ринкові принципи господарю-

вання. На тлі цього формується внутрішньо-системний конфлікт, що вимагає якнайшвидшого системного вирішення, оскільки відповідно зростає напруженість на ринку праці. Підходи систем менеджменту якості, які діють у стандартах ISO 9000, взаємозалежні з моделлю ділової досконалості European Foundation for Quality Management (EFQM) і засновані на загальних принципах.

Побудова системи якості ґрунтується на трьох рівнях: індивідуальному (позиції 1, 2), командному (позиції 3-6) і корпоративному (позиції 7-9). Це означає, що система якості може «працювати» тільки при повному взаєморозумінні і налагодженій взаємодії між співробітниками, командами і керівництвом організації, а також при обліку на кожному рівні критичних контекстних факторів.

Ця модель є описом «ідеальної» організації європейського зразка. Вона підкреслює динамічний характер підходів щодо вдосконалення діяльності, що приводить до поліпшення результатів [2, с. 249].

Шлях до ділової досконалості починається з лідерства, формування якого здійснюється через розвиток у цьому напрямі тих, хто вже працює у навчальному закладі, і тих нових співробітників, що приймаються на роботу та які володіють відповідними здібностями.

Дана модель містить критерії, які дають змогу проводити порівняльне оцінювання діяльності вищого навчального закладу, що застосовується до всіх видів діяльності і до всіх зацікавлених сторін. Критерії оцінювання в моделях ділової досконалості EFQM забезпечують ВНЗ основу для порівняння його діяльності з діяльністю інших ВНЗ.

Застосування цієї моделі, що базується на використанні критеріїв результатів і критеріїв можливостей вищого навчального закладу, припускає, що в міру просування до досконалості в галузі можливостей, поліпшення будуть відбуватися стосовно споживачів, працівників, суспільства і ключових показників діяльності вищого навчального закладу. І таким чином буде здійснюватися стійкий розвиток ВНЗ.

В основі ділової досконалості лежать чотири фактори:

- 1) співробітники;
- 2) партнерські відносини;
- 3) процеси;
- 4) продукція.

Першочерговим стратегічним завданням на шляху до досконалості є «побудова якості, заснованої на людях» як фундаменті і катализаторі поліпшення партнерських відносин, процесів і продукції. Його реалізація неможлива без глибокого розуміння людської природи, потреб, психології і поведінки людей.

При розгляді методів підвищення якості людських ресурсів є найбільш важливим. На цьому, зокрема, наголошують рішення Лісабонської спеціальної європейської Ради від 23-24 березня 2000 року, які в подальшому отримали назву «Лісабонська стратегія».

Головною проблемою при впровадженні процедур управління якістю в освіті, як правило, є персонал, оскільки процедури вимагають зміни корпоративної культури освітньої організації. У першу чергу, культури і кваліфікації керуючого персоналу середньої ланки. Саме від цієї групи залежить, вдасться чи ні втягнути рядових співробітників у процес удосконалювання технологій і контролю якості, запровадити у свідомість працюючих розуміння того, що підвищення якості веде до високого рівня ділової досконалості.

У цьому контексті досить важливою є підготовка і мотивація персоналу освітніх закладів, особливо ВНЗ, навчання вповноважених з якості, менеджерів і аудиторів.

Досвід використання загального управління якістю (Total Quality Management – TQM) в інших країнах показує, що:

- кожен співробітник ВНЗ має брати участь у досягненні високої якості навчання;
- кожна кафедра, інститут повинні мати своїх «замовників» і «постачальників» і забезпечувати їх широким спектром освітніх послуг;
- система управління якістю не може бути ефективною тільки за рахунок декількох одержимих цією ідеєю співробітників; усі викладачі, усі кафедри й інші підрозділи ВНЗ повинні виконувати свою щоденну роботу відповідно до стандартного процесу і його удосконалення;
- колективна організація роботи дає змогу найбільш ефективно використовувати творчі можливості кожного викладача і співробітника;
- у традиційній технології навчання реалізація TQM покладає на викладача значне навантаження щодо оцінювання якості знань на основі великого набору показників; у нетрадиційній – діє комп'ютерна підтримка процедури оцінювання показників якості.

Наступним кроком використання TQM є виховання персоналу в дусі прихильності базовим цінностям або прийняття на роботу співробітників, що розділяють такі цінності. Значущість у вищому навчальному закладі поняття «лідерське поведіння» стає вищим, якщо невід'ємною частиною корпоративної культури стануть довіра, повага, відкритість і т. ін.

Формування партнерських відносин у вищому навчальному закладі означає створення команд, учасники яких володіють необхідними здібностями, пройшли належне навчання і можуть діяти відповідно до прийнятих базових цінностей.

Лідери та учасники команд, спираючись на базові цінності й використовуючи необхідні здібності, будують свою повсякденну діяльність на принципі постійного поліпшення, місії, задачах, цілях і стратегії вищого навчального закладу.

Оскільки потреби й очікування споживачів змінюються, вищі навчальні заклади також повинні постійно вдосконалювати свою продукцію і процеси. Це можливо за умов застосування системного підходу до менеджменту якості в освіті, за

допомогою якого у вищих навчальних закладах аналізуються вимоги споживачів, визначаються процеси, що сприяють одержанню продукції, прийнятної для споживачів, а також ці процеси підтримуються в керованому стані.

Розходження між системами менеджменту якості стандартів ISO 9000 і моделями досконалості EFQM полягає в їхніх галузях застосування. Зокрема, стандарти ISO 9000 мають розходження між вимогами до систем менеджменту якості і вимогами до продукції; концепція ISO полягає в тому, що вимоги стандарту до менеджменту організації доповнюють вимоги до якості самої продукції. Основною продукцією ВНЗ є знання, вміння, методологічна культура, комплексна підготовка фахівців до самореалізації в суспільстві.

Висновки

Таким чином, стратегію сучасної педагогічної освіти становлять суб'єктивний розвиток і само-

розвиток особистості педагогічного працівника, здатного не тільки обслуговувати наявні педагогічні й соціальні технології, але й виходити за межі їх нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси, процеси творчості в широкому змісті. Тому важливими стратегічними завданнями системи управління інноваційним розвитком національної освіти нами визначено: використання для управління закладами освіти, у т. ч. вищими навчальними закладами, концепцій менеджменту якості (застосування принципів моделі ділової досконалості European Foundation for Quality Management (EFQM) і вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000) та принципів індивідуалізації і підвищення гнучкості освітнього процесу, а також орієнтування системи освіти на особистий успіх фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Л. І. Управління загальноосвітнім навчальним закладом як відкритою соціально-педагогічною системою / Л. І. Даниленко // Зб. наук. пр. УАДУ. – К., 2005. – Вип. 2. : [в 4 ч.]. – Ч. IV. – С. 312–315.
2. Колісниченко Н. М. Особливості самоорганізованої ринкової моделі вищої освіти / Н. М. Колісниченко // Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. пр. ОФ УАДУ. – Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2007. – Вип. 6. – С. 247–257.
3. Ніколаєнко С. М. Нові форми інтеграції освіти і науки / С. М. Ніколаєнко // Педагогічний пошук. – 2007. – № 2 (54). – С. 3–5.
4. Технологія експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі : [наук.-метод. посіб.] / А. М. Єрмола, Л. Г. Москалець, О. Р. Суджик, О. М. Василенко / [за ред. А. М. Єрмоли]. – Х. : Пошук, 2000. – 260 с.
5. Sowell Th. Knowledge and decisions, New York. – Basic books, 2005. – 145 p.
6. Morrison K. Management Theories for Educational Change. – Paul Chapman Publishing Ltd., 2007. – 242 p.

Рецензенти: Корецький М. Х. – д.н. з держ.упр., професор;
Драган І. О. – к.н. з держ.упр., с.н.с.

© Мусієнко І. І., 2010

Стаття надійшла до редколегії 09.11.2010 р.